

# G A R O A

(JARRAIPENA)

---

## GASTÉKÉRIAK

Irakurleak esagutuko ditu erri tšikietako zalduntšoak. Gauza gu-tši esagungarriagorik.

Zaldun oietako geienak zalditarako eztaukate; batzuek, ozta ozta irabazi dute baburrin-saldaterako; baña danak dira zeregiñ gabeak, itšuretan beintzat.

Jan-edanik iñun ezpada, jolasak norabaitera eraman ezpaditu, kafetegi edo ardangelaren baten egon oidira jai ta aste, ia egun osoan, nagi nagi, aukietan erdi etzinda, ister bata bestearen gañean ipiñi-ta, edo sorbaldarekin ate-alboari eutsika, orkoagatik edo emengoa-gatik marmarrean, urliari edo zendiari atšimurka, goiko ta bekoai erruki gabe larrua kentzen.

Gasteak dira geienak, tšitatšoak, gizakumeak, adimen laburre-koak; baña beren burua gizonik eldu ta andienarena baño obe ta argiagotzat daukate.

Esana dago eztirala jakintsuak, ¡bai zera! zerbait ikasiak geienez ere, azal azaletik liburutšo bat edo beste ikusi dutenak; edo erbestean denda-morro, pelotari, bizargiñ, perratzalle ta abar irabazbide errezen billa nolabait ibilliak; baña jakintsu guztien gañetikotzat daukate beren iritzia, ta berak astindu, orraztu ta erabaki oidituzte agintarien arauak eta jakintsuen auziak. Eztago gauza on bat, erri tšikietan, zalduntšoen baimenik ezpadu.

Arro aña lotsagabe, gauza okerrari tšalo ta egintza onari farre, mendeko gaišoai ziri ta araugille (1) zintzoai destaña, bertako laguna-gatik ijiji ta aldemeneko esagunagatik ajaja, eztiote ezeri ta iñori paketan utzitzen, ta ezta inguruetan zalduntšoen izekaz erre ta zau-ritu gabeko gizonik izaten.

(1) Legegille.

Nekazari ta languilleak baño obešeago jantzita oidabiltz mutillok, erdi-andiki antzean, ongi naiezean bezela, baldan itšura ikasian, *zapata* polit edo abarketa berri tšuriak onetan ta euskal tšapel urdiñ biguna buruan dituztela.

¡O burua! ¡Amaika ikutu ta igortzi egindako ames-jauregia! Buruan dago gaste oien arretarik andiena. Illea koipe leunez betea, u-sai gozozko urez bustia, tšito ajolaz tolestatua, erdi aldean lerro tšuri bat duala ta kopeta gañean tšaplatatšo bat, ikustekoa egoten da zalduntšoen burua ta alegiñak egin oidituzte beren goialde ariñ aizetsua erakusten.

Izan ere, aukerakoa da gaurko euskaldunen tšapela orretarako. Biguna, aldakor ta erabilkorra, nai dan itšurak artzen ditu ta era guztietara jantzi deike. Ta ala, batzuen buruan soso-abia dirudi edo perretšikoa edo abatsa, ta bestienean mats-orria, koskordun tremesa edo talo zapala; auek garrondoan ipiñi a darabilte, beste aiek eskerreko edo eskuiko belarri gañean, orkoak inguru guztian zuloak eginda, ortzez jositako gurpil baten antzera; emengoak, (emongoe-tan daude gure zaldunak) lerro tšuria ta kopetako, ille kiskurra agerzteagatik, aurreko ertza oso egoki jasota.

Buruko apaindurian aisa esagutu leiteke zenbat ames darabilten gizonak. . . eta emakuneak. Neri askotan erakutzi dit nor zein dan tšapelaren jaskerak eta illien orraztuerak. Baita farre algara gozoak eragiñ ere.

Guazen arira. Esan degun erako mutillak errez ikasi oidute zeintzuk neskatsša diran aberatsak errian edo auzoan, ta neskatsša oien atzetik nabaitu geinkez tšurikerian ta on irudian dabiltzala, besto bada-ezpadako neskatsšen billa alai ta lasai jarraitzeari utzi gabe.

Orrelako mutil gaste asko zeuden Onatiñ, ta beren artean zarkote, alper, jolasbillako ardozaleren batzuek. Mošoloren ardangelan bituta, amaiketakoa zala edo lauretakoa, ardao zarra edo tšitšardiñ berria, biatzak eta españak olioze bustita, nabarbenkeria baño nabarbenago, arrapatzen zuten jakia ioranez iruntzitzen, beltzetik edo zuritak zurrutean, edo ta bestela berritaukeriarik tšoroenetan, sudur zuloetatik keia boteaz ta ate ondotik kalean zijoazen neskatsša guztiai tšistadaka igarotzen zituzten egunaren orduak.

An zeuden beti, Oñatiar zintzoak ziotenez, zorrari ortzak erakutzi, lotsari lepoa eman, oar onari gaizki erantzun, beartsuari *or konpon* egiñ, ta premia guztien aurrean ¿neri zer dit? esanaz, beren buruai bakarrik begira, griña gaiztoak asetzen bizi nai zuten gizonak.

An zegoan egunero, au neuk dakit ziur, Peru Odolki, tšopiñ bat

ardogatik edozertarako erne, ta baita ere guk antzina esagutu genduan etše artako semea, Mošolo gastea, Manueltšoren lagun kaiskarra. ¡Uf! Orañ beste gauza bat zan. Ameriketanzana, Bilbon, Barzelonan ta Madrillen pelotari egona, goizetik gabera eztaikit nola dirutua, papar zabalean urrezko katea zuala ta katean ontzurre borobilla, aberastasunaren agergarri, Mošolo Potolo (orrela deitzen zioten) askotan oizan beste *jakintsu* guztien nagusi, buru ta albis-tari.

¿Zer esan zezakean baña mutilak? Gauza onik ez: Abanan edo Montebideon pelotariak beñ egindako iruzur petrala, Madrill edo Barzelonako basterretan ikusitako zatarkeri lizuna, ur-ontzietako ugari jatea edo galanki edatea, iñoiz baten *duruakiñ* ezatik zeñi arrika eman ziotena, beste batean lagun guztiak tsanpañakiñ arpegia garbitu zutena, ta era orretako beste astakeri batzuek.

¡Arranietan! Tsanpaña edatiagatik, belarri bat emango nitek esan oizuan Odolkik.

Gizon aiek etzituan iñork errian maite, ardozaltzalleak izan ezik: beren gurasoak ez, zeukatena ta etzeukatena, sortua ta lortua, Mošolonean ondatzen ziotelako; errizaiñtzalleak ez, zalduntsuok gaberditik aurrera ere, deadarka ta iskanbillaka, etšeratu eziñik ibiltzen ziralako; elizgizonak ez, erakuste okerrak, animen kaltean, nonai ta edonoiz zabaltzen zizkiotelako. Baño ¡lotsagarria da azaldu bearra! Mošolonean zegoan, len esan degun bezela, irañ, irri ta izeka guztien kabia, ta izeka irañ irrien bildurrez, gizontšo aien mingañetan ezibiltzeagatik, geiegizko begirunez begiratzen zioten erritar guztiak. Garbiroago : oñatiar zintzoen argaltasunak enlaten zien indarra ta ollarkeria Mosolonekoai.

Orratikan ere bereak eta bi entzun gabe etziran izaten ereti batzuetan. Patšiko sendakiña zan, Oñatira zijoan guztian, ederki asko kilimatzen zituana. Ezin zan erritik erten garrazkeri batzuk zalduntšoi bota gabe.

—¡Mutillak!— jardun oizioten —¡au ustel usaia dago zuen artean! Zetan zaudete beti emen sartula? ¿Norbaiti azpiak jaten? ¿Isilleko gertaerak usaika? ¿Loikeri danetan muturra jartzen? ¿Tšerriak bezela gizentzen? Egia alda tšitsarien aldeko *sosiedade* bat asmatu dezutena? Ori ere bada ha lana, lurpeko arrak jaki geiago izan dezaten, zuen burua guritzen jardutea, beste egitekorik gabe... ¿Ala bai aldezute beste arloren bat? ¿Erriko gauzak zuzendu naian alzabilzate? ¡Etzeok toki tšarrean zuzenbidea! ¡A ze nolakoak zuek, salobre urdailtsuak, ziraun makurrak, dollor, galdu, naspillari arraioak; a ze nolakoak errien diru ta ondasunak zaintzeko ta ugaltzeko. Ba-

dakit nik zer ugalduko zenduteken zuek : zorra ta zimaurrea. Ni *alkate* banintz, gurdi bati uztartuta erabilliko ziñuzket jaida, añaninuok! antše, koipea kendu ta gerria bigundu arte.

Ta ederra da ipuia. Patšikori onian artzen zizkaten ospinker guztiak eta etzioten miñ emateko gauza bat egundaño esaten, arpegiz arpegi. Zanbroak sortzeraño zigortzen zituan, erruki gabe, ta oso bezela leunki, izaturik erantzuten zioten mutill pardelak. Zaldun-tsoen artean, abere gaistoen biguntzallea zirudian Patšiko sendaki-ñak. Iñoren ajol gabeko gizatšar trebe ta argiaren izena zeukan ta. . . O! Ezta gaizki, garaietan, ausarta zatea.

¡Ardangela orren aurretik igaro bear izaten zuten Paulak eta Malentšok elizara zijozazenean, ta eztago zer esanik, barruan zeuden gizasemeak, zar ta gaste, danak ertetzen zirala neskatša oiei begiratzer.

Lengusu biak ziran ikusgarriak, baño batez ere Malentšo. Menditar gaste ura ederren erregiña zan Oñatin, berez, jaiotzaz, jaskeraren apainduri gabe; arren ondean erritar neskatšarik aukeratuenak, urri, ziztriñ ta itšusi agertzen ziran; ura zebillen tokian edertasunaren argia ta anima garbiaren usai gozoa bezela utzitzen zuan, onela esan badezaket. Orregatik gelditzen ziran ergelduta begiraleak, zer esan asmatu eziñik. Bazekiten, bai, Zabaletakoak eskonsari ona idukiko zuana; baño, aitortu bear da, guztiak eskonduko zitezkean pozik Malentšorekin, naiz ta onek tšanpon bat izanez. ¿Zer bera baño eskonsari oberik?

Mošolo Potolo zegoan itšutuena ta Mošolo Pololo agertu oizan bero ta urdurien ardangelako atari ertzean, farrezka, kiñuka, gezur-estutka. Malentšok etzuan aintzakotzat artzen mutill arren ziñurik : aldemenetara begiratu gabe, benaz, itzal ta lerden jarraitu oizion bere bideari; baño ala ere, beñ, norbaitek bidean gelditu zualako, ikusi zuan zearka, Mošolo Potolo, ta farreak erten zion gure neskatša ederrari.

Izan ere farregarria zan Mošolo Potolo. Laburra, zabalotea, beso ta izterrez oso lodia, buru andiduna, illetsua, ia begietaraño bizarrez jantzia, okotz biren jabea, beltzeran berde samarra, . . . bere ortz ustelak erakutziaz belarrondotik belarrondorañoko aoa ireketzen zuanean, izutu egiten zan edonor lenbizi, ta gero farreak berez ertetzen zuan españetara.

— ¡Jesus! ¡Oriše da mutilla! — esan zuan Malenek-Jaungoikoak parkatu daidalata, ankadun upela dirudi.

— ¿Upela gerri aldean ta arpegia? ¿Ikusi aldiozu arpegia, Malen?

— Ondo ez.

— Ba ikusi daikeozu urrengo baten. Ara, bart euki nuan *pronostikoa* eskuetan, ta antšen dagon illargia bezelakoa da.

— Zuk esango dituzunak.

— Egi egia. Arto zati batekiñ ohea egin leiteke.

— Zagoz išillik, neska.

Ordutik aurrera askotan farre egin zuan Malenek illargi betearen arpegia gogoratuta.

Paula, Malentšo aña ezarren, oso zan emakume itšurazkoa ta maitagarria. Andita guri samarra, yayoa, otsana, langillea ta begiratu, amaikak artuko zukean pozik emastetzat, berak nai izan ezkeru.

Baño etzuan nai, ikusten zanez; etzion beintzat iñori jaramonik, egiten. Bai, naigaberen bat bazeukan Paulak ondo gordeta; arren begi gozoetan beti agiri zan illuntasun bat, zerbaiten errañua, ari-mako beastunaren albistea? ¿Zer ote zuan?

Ura ta Jose (ara beste goibela) jai arratsaldietan, amonaren etšean arkitzen ziranean, beti zeukan mutillak, aiñ zuzen ta išilla izanda ere, ardangelakoakgatik zerbait esan bearra, ta beti entzuten zion Paulatšok gogoz ta arretaz.

— ¿Zer mezatan izan zerate gaur?

— Zortziretakoan.

— An egongo ziran, Mosolonean, Oñatiko alper guztiak.

— Eztakit ziur, baietz uste det.

— Bai, egongo ziran. Zuk ezpadakizu, besteren batek jakingo du.

— ¿Zeñek? ¿Malenek?

— Bai

— Malenek eztu ardangelara begiratu andirik egiten.

— Begiratu gabe erakutzi leike barruko zera.

— ¿Nola baña?

— ¿Farre tšoroak egiñaz. Badakit farrez joaten zeratela.

— Bai, iñoiz bai. ¿Zeñek egiñ ez farre Potolo ikustean? Gizon, zata-tarragorik. . .

— Eta aberatsagorik. Aberastasunak dana edertzen du, Paula.

— Ez, ori ezta oso egia. Nailuke Potolok beste batzuen entzute ona, nai luke neuk dakitan baten arpegia. Ara, Jose; naiz ta diruz josita egon, Mosolo Potolo ezta egundaño zu aña izango.

— Norbaitentzat ez, bear bada; baña. . .

— Iñorentzat erez. Zu, gizona, espaz beterik zaude; baña Malenek eztauka Mošolotarrakin zer ikusirik.

Paulak, egizalea zan ta, egia esan oizuan miñez hada ere; baño gezurtatzera bezela etorri zitzaion Peru Odolki illuntze batean.

Gaste biak ate aurreko larrañean zebiltzan, batera ta bestera, as-

tiro astiro, ezetz ta baietz, lelo arduratsuagorik etzeukaten ta, aspaldietakoa berriro astertzen, mutill zar tšatsua jeupadaka agertu zitzaientean.

— Kaišo Peru ¿Zer dakartzu olako orduetan gurera?

— Zuentzat ezer ez.

— ¿Zeñentzat ba?

— ¿Beste neskatša gaste polit polit batentzat.

— ¿Malenentzat?

— Bai.

— ¿Zer biar diozu zeuk Maleni?

— Nik edo beste batek.

— Zeñek bada?

— Orišen da jakin bearra ¿Etsean aldago?

— Bai, amonarekin, janari piška bat jartzen.

— Ezaiozue atera dedilla onaño. Baña, išo, amonak eztezala ezer somatu, ¿e? Atsorik eztegu bear.

— ¿Baño ezaldiguzu zer darabiltzun azalduko?

— Ezin dezaket. . . Ara, išil išillik eukitzen badezute. . . Potolok biraldu nau tšarteltšo batekiñ. Oso erotua dago mutilla Malentšo dala ta eztala; ia zer egiten duan eztaki gizagaišoak; ez ornen du iñun, orrelako neskatšarik ikusi egundaño; ez ornen dio mutillak nai lukean bezela arpegirik ematen Malentšok; ez ornen daki arrek, gañera, neskatšari nun ta nola itz egin leikion, ta (kolkotik tsartel bateriaz) paper onetan jarri ornen dizkio eztikeririk andienak. Bai, gošoak izango dira emen dauden itzak, baña gošoagoa izango da gaurko nere aparria. Zuek eztakizute, ¡tsanpañez *gonbiratzen* nau Mošolo Potolok! ¡Ori dek gizon izatea, ori! ¡Etziok *probinzi* guztian Potolo bezelako mutillik! ¡Tsampaña! ¡Tsanpañaren izenik entzunaldezute? ¿Ez, e? Urrutietako edariada ta. Edari tsuria, edari garbia, edari *fiña*, andiki andikien edari garestia. Ba nik nai aña edango diat gaur. ¡Aufa! ¡Nik arrapatu bear diat *mokolloa*!

Jose, Peru izketan aizan bitartean, zuritu, gorritu, otzitu, berotu, edertu ta itšusitu zan iru edo lau aldiz bai.

— Tira-jarraitu zuan Odolkik-esaiozue Maleni ertetzeko.

— ¿Ez alda berdiñ tsartela geuk eramatea? galdetu zion Josek.

— Ea, neskatšaren eskuetan bertan utzitzeko agindu dit.

— Utziko diozu, gizona, utziko diozu; baña neuk ikusi nai nuke lenago, gañetik bada ere. Eman zadazu apur baten.

— Ez, ez.

— Baño zergatik ez? ¿Zer galtzen deak nik estalkia begiratzeaz?

— Eztetala nai, eztetala nai. Potolori itz eman diot Malentšok bestek eztuala ikusiko da eztiola ikutuko.

Onetan zebiltzala, erten zuan Malenek zurrumurrura, ta azkenengo itzak entzun zituanean.

— ¿Zeñentzat dezu tšartela? — galdetu zion Odolkiri.

— Zuretzat.

— Bada neretzat izan ezkeru, neuk bakarrik artu bear det.

Aurreratu zan gure neskatša ederra, kendu zion eskutitza mutilzarrari, ta geiagoko gabe, sartu zan sukaldera patsada osoan.

Larrañekoak aoa bete ortzekin gelditu ziran, itz bat atera ezinda.

*(Jarraituko da)*

DOMINGO DE AGUIRRE.

